



מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

בבא קמא דף טז-א

שדרו של אדם נעשה נחש

"שדרו של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש, וה"מ דלא כרע במודים".

וצ"ב, שהרי אין הכוונה באופן ממש, אם כן מה משמעות הדבר.

המהר"ל מבאר כאן בחידושי אגדות בארוכה, ומוסיף על כך בנתיב העבודה (פ"י) בדרך זו: לאדם ולנחש יש מאפיינים דומים. קודם החטא הנחש היה הולך בקומה זקופה והקב"ה רצה להמליכו על כל החיות. האדם הוא מלך בתחתונים והנחש הוא מלך החיות (לפני החטא). ועל כן הנחש רצה להתחבר לאדם כמו שאמרו שנתאווה לחווה.

הנחש לקח את הכוח של הקומה זקופה שהוא כוח המלכות, ובמקום לחבר אותו להקב"ה, השתמש בו נגד הקב"ה. ועל כן נתקלל "על גחונך תלך", שנלקח ממנו כל הקומה ונעשה שפל מכל החיות.

אדם שכורע ב'מודים' מבטא שאין לו קומה ומלכות בלא הקב"ה. וכדברי הפחד יצחק ש"מודים אנחנו לך" יסודו הוא כמו "הודאת בעל דין", שאין לנו מאומה מבלעדי.

אדם שלא כורע במודים, עמוד השדרה שלו, שהוא עיקר הזקיפה, נהפך לנחש, שכן הוא משתייך לכוח הרע הזה שכופר בתלות להקב"ה.

הפני מנחם מביא במכתב (ח"א ס' קט) את התוס' בע"ב בשם הגמ' בברכות שאדם שכורע במודים צריך לזקוף כמו חויה - נחש. ולכאור' אותה זקיפה היא אחרי מודים, ומה ענינה. אלא, שהכורע במודים גם נותן הודאה כלפי מעלה ומכיר בטובה. הקללה של הנחש היא "עפר תאכל", שיש לו טעם עפר בכל דבר, ואינו מכיר בטובתו. אדם שכורע במודים מכיר בטובתו של הקב"ה. ומי שאינו כורע, תמיד תובע עוד, וחש שהקב"ה לא נתן לו דיו, והוא דומה לנחש. אך הכורע במודים ומכיר בטובה, כשהוא קם, זוקף כנחש, שאחרי כל מה שיכרע בהודאה, תופס שעדיין לא הודה מספיק, שבעניו הוא עדיין כמו נחש.

דף טז-ב

תפילת ירמיה על הרשעים

ירמיה אמר "כי כרו שוחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי". ונאמר בגמ' כאן ד"א שחשדוהו מזונה, וי"א מאשת איש. המפרשים ציינו שגם על משה רבינו נאמר חשד זה. והמהרש"א מבאר שירמיה פרש מאשתו כמו משה, ולכן עלה החשד הזה עליהם.

המהר"ל ביאר שדרגת משה רבינו היתה שכבר אינו שייך אל אשתו, כי החיבור שלו היה לעם ישראל - "בעלה דמטרוניתא". זהו חיבור כללי ולא פרטי. וכן היה במדרגת ירמיה. הרשעים שאינם תופסים את ענין הקדושה, כשרואים אדם שיש לו חיבור כללי, במקום להבין שזה יסוד קדוש, הם סבורים שהוא עוסק בזנות.

והנה יש להבין מה שאמרו בגמ' כאן שירמיה התפלל עליהם "רבש"ע, אפילו בשעה שעושין צדקה, הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנין, כדי שלא יקבלו עליהם שכר". והדבר תמוה, להתפלל על יהודים שלא יעשו מצוות.

וביאר החיד"א (פתח עינים) ע"פ מה שאמרו חז"ל על הפסוק השקיפה

ממעון קדשך מן השמים וברך וכו' - בוא וראה כח מתנות עניים, דכל השקפה לרעה וזו לטובה, שהצדקה מהפכת מדת הדין לרחמים. א"כ בכל הקללות שקילל אותם ירמיה לא נתקררה דעתו, כי אם אנשים אלו יעשו צדקה כהוגן כל כלי יוצר עליהם לא יצלה, שהרי ע"י הצדקה נהפך דין לרחמים. לזה התחכם ירמיה להתפלל שתימנע מהם מצות הצדקה (ובכך לא יצליחו במזימותיהם להרע לו).

ואפשר עוד להוסיף ע"פ דברי המהר"ל, שהרי הם לא לימדו זכות על ירמיה, וחשדו בו. ובמידה שאדם מודד בה מודדין לו.

בשם הרבי ר' זושא מובא (על דרך דרוש) שירמיה בא לפעול לטובתם. שהרי אמרו שאדם לא יקפיד כ"כ בצדקה, כי כשם שהוא בודק למטה כן בודקים אותו למעלה. וא"כ כנגד המקטרגים שיטענו כנגד הרשעים שהם אינם זכאים מפני שמתנהגים שלא כהוגן, אחרי תפילה ירמיה, יש לסניגור פתחון פה וטוען: הלא הרשעים מפרנסים גם עניים שאינם מהוגנים, זכאים הם אפוא לקבל שפע מאת השי"ת אפילו כשהם עצמם אינם מהוגנים. וא"כ זוהי תפילה לטובתם.

דף יז

משלחי רגל השור והחמור

אמר רבי יוחנן משום רשב"י, מאי דכתיב אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור - כל העוסק בתורה ובגמ"ח זוכה לנחלת שני שבטים.

התורת חיים מעיר שדרשה זו היתה צריכה להיות מובאת בתחילת הפרק, כשהובא פסוק זה ללמד על אב מזיק של רגל. ותירץ שהובא כאן כדי לסיים את הפרק בדבר אגדה.

ונבאר קצת יותר את השייכות של אגדה זו לפרק:

במגלה עמוקות (תחילת פרשת ויצא) בקצרה, וכן רבי צדוק הכהן באורך (פרי צדיק פרשת זכור אות יא), מבארים שיש ב' מיני קליפות בעולם (היינו כוחות רע ויצה"ר) - שור וחמור. שור הוא כנגד עשיו וחמור הוא כנגד ישמעאל. קליפת שור היא של כעס וחורבן, והוא כנגד עשיו שחי על חרבו. קליפת חמור היא של חומריות, תאוה זנות והנאות העוה"ז. והוא מכוון כנגד ישמעאל שנקרא 'עם הדומה לחמור'.

כתוספת לענין זה נביא מה דאיתא בזהוהר פרשת בשלח (סד ע"ב) שהדבר החמור בעוה"ז הוא לקשר יחד את השור והחמור, שמביא ללידת עמלק. ועל כן נאמר "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו". שחיבור בין שני כוחות הרע הללו מביא חורבן לעולם.

בסוף פרשת תולדות נאמר שעשיו לקח את מחלת בת ישמעאל אחות נביות. ופירש רש"י שישמעאל מת ונביות אחיה השיא אותה. הגר"א (ספד"צ סוף פ"ד) ביאר שעשיו בא להתחתן עם משפחת ישמעאל כדי לחבר את כוחו יחד עם כוחו של ישמעאל. ומה עשה הקב"ה? הרג את ישמעאל וביטל כוחו במקצת.

כשיעקב אבינו מגיע לבית לבן הוא שולח לעשיו "ויהי לי שור וחמור", ואמרו חז"ל (בראשית רבה עה, יב) "שור זה יוסף וחמור זה יששכר". כלומר: כנגד שתי קליפות אלה בטומאה, יש ליעקב שני כוחות אלו בקדושה. יוסף שהוא שור, עומד כנגד עשיו, וכדאיתא שיעקב המתין לחזור לביתו עד

דף יט

יצה"ר בבהמה

הגמ' מסתפקת בכשכשה באמתה, האם דומה לקרן שיצרה תוקפה להזיק וה"נ בכשכשה היצר של תאוה תוקפה.

רבי יוסף ענגיל בספרו בית האוצר (מערכת א כלל נה) דן האם בבהמה וחיה שייך בחירה לעשות טוב ורע, וממילא האם שייך אצלם שכר ועונש. ותולה הנידון במחלוקת רש"י ורמב"ן בפרשת נח (בראשית ט, ה), שם נאמר "שופך דם האדם באדם דמו ישפך... מיד כל חיה אדרשנו", רש"י מסביר שלפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו, לפיכך הוצרך להזהיר עליהם את החיות. כלומר יש אזהרה על החיות שלא לפגוע בבני אדם. הרמב"ן שם מביא את הדברים ותמה כיצד ניתן להעניש את החיה, הרי אין בה דעת. ולכן מבאר בדרך אחרת שכאן נגזר בדרך הטבע שהחיות יראו מבני אדם. נמצינו למדים שנח' רש"י ורמב"ן אם שייך עונש לבעל חי.

ובחיבור הדרי קודש (הערות על הרמב"ן), מציין שרש"י ורמב"ן אזלי לשיטתם לעיל מינה בפרשת נח (ה, א), שם נאמר "ויזכור אלקים את נוח ואת כל החיה ואת כל הבהמה" ומפרש רש"י שזכר הקב"ה לבהמות ולחיות שלא השחיתו דרכם קודם המבול, ושלא שימשו בתיבה, הרי ששייך זכות לבעלי חיים שלא עשו מעשים רעים. והרמב"ן חולק שאין שייך כן בבע"ח, אלא כוונת הכתוב שהקב"ה זכר את ההבטחה שאמר והיה העולם, שרוצה בקיום העולם. הרי שנחלקו בשני המקומות אם שייך עבירה ושכר ועונש אצל בע"ח.

ובבית האוצר מאריך להביא מקורות לכאן ולכאן. ומביא ממדרש שוחר טוב (מזמור כח) שחנניה מישאל ועזריה למדו מהצפרדעים שקפצו לתנור, והמדרש מוסיף שהצפרדעים היו משליכות עצמן לתוך התנור ויורדות לקדש שמו של הקב"ה, ומה פרע להן הקב"ה, שכל הצפרדעים של מצרים מתו, ואותן שירדו לתנור לא מתו, מפני שמסרו עצמן לשריפה לקיים גזירתו של הקב"ה. מבואר כאן שיש בחירה לצפרדע וגם שכר.

ואולי יש קצת לבאר את הדברים, שכן רבי יוסף ענגיל מביא מהבראשית רבה (פרשה כו, ו) שנראה שם ג' שיטות: לר"א אין שייך לחייב אלא אדם, ר' נתן אומר שגם בהמה, רב הונא בר גרונא מוסיף אפילו מקל ורצועה. ועוד שם איתא שאילני סרק עתידים ליתן דין וחשבון.

ומבאר זאת ר' יוסף ענגיל ע"פ צוואת רבי פנחס מקוריין, שכל הדברים בעולם יש להם חיות, אפילו הדומם. כלומר יש ניצוץ קדושה ונשמה בכל דבר ודבר, שנותן לו את החיות. וא"כ כשיש דומם שגרם לאדם למות, מסתלקת ממנו החיות המקיימת. וזו הכוונה שהדומם נענש.

ועוד יש להוסיף נופך, שכל דבר בעולם יש לו מלאך עליון, וכמו שאמרו שאין לך כל עשב שאין מלאך המכה על קדקדו ואומר לו גדל. הכוח הזה גם משפיע עליו יכולת לעשות חטאים, נזקים, ויצה"ר לתאוה. הכל מגיע מהכוח העליון.

ולפי זה אולי י"ל דעניין שכר ועונש שייש לבהמה אינה כפשטות, אלא פירושו של דבר הוא, הם כמה חיות יקבל הבע"ח, לא מכוח הרצון העצמי של הבע"ח אלא מהכוחות העליונים. ועדיין צל"ע.

דף כ

המקיף את חברו

המקיף את חברו, לת"ק אם גדר את חברו מד' רוחות, חייב הפנימי

לידת יוסף שהוא שטנו של עשיו, ומבאר רבי צדוק שיוסף הוא המשביר לכל הארץ, הוא זה שזן את כל העולם, כנגד עשיו שמביא חורבן לעולם. לעומת קליפת חמור של זנות, עומד יששכר שיושב באהלי תורה. שלימוד התורה היא הדרך להתמודד עם היצה"ר, כמו שנאמר (סוכה נב, ב) "אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש", ולשון הרמב"ם כשמדבר על יצר הזנות "יסיע לבו מדברי הבאי לדברי תורה שהיא אילת אהבים ויעלת חן". נמצא שהדבר בקדושה שעומד כנגד קליפת שור וחמור, הם יוסף ויששכר.

והן הן דברי הגמ' כאן. מי הוא המשלח ומבטל את השור והחמור? תורה וגמ"ח. תורה היא יששכר, וגמ"ח הוא יוסף. וכנתבאר.

בכך מסיימת הגמ' את הפרק הראשון שעוסק בד' אבות נזיקין - הם כוחות הרע העיקריים שבעולם, ולסיימו הגמ' מציינת את הדרך להתגבר על עיקרם.

דף יח

מחלוקת בהלכה למשה מסיני

לכל אורך סוגיית צרורות, מובאת מחלוקת סומכוס ורבנן, שלפי רבנן התקבלה הלממ"ס שצרורות משלמין חצי נזק, ולפי סומכוס לא נתקבלה הלכה זו, וצרורות משלמין נזק שלם.

האחרונים מקשים מכאן על הרמב"ם (בהקדמה לפהמ"ש, פ"א מהל' ממרים ה"ג) שכתב שלא תיתכן מחלוקת בהלכה למשה מסיני.

החוות יאיר (סי' קצב) מדבר באריכות על עניני הלממ"ס. ובתוך הדברים מזכיר את סוגייתנו, ומציין לספרו 'מר קשישא' (הלכה למשה מסיני אות כו) שם הוא מיישב, דמה שנאמר בגמ' שצרורות הלכתא, אין זו הלכה למשה מסיני אלא הלכה מפי קבלה, אך לא הלכה למשה מסיני. וזה דלא כרש"י בדף ג: ועוד שכתב להדיא דהוי הלממ"ס.

הגרי"ז מיישב שהרי אנו יודעים שהרבה מההלממ"ס נשכחו בימי אבלו של משה ועתניאל בן קנז החזירם בפלפולו, וי"ל דאין מחלוקת בעיקר הלממ"ס, אך אם היא נשכחה והחזירה בפלפול, בזה תיתכן מחלוקת.

במהר"צ חיות כתב שאין מחלוקת בעיקר ההלכה, אך תיתכן מחלוקת בפרטים, כגון בסוגיין שנחלקו אם חצי נזק או נזק שלם.

ולכאן דבריו תמוהים, שהרי מבואר בסוגיא שלפי סומכוס אין צריכים להגיע להלממ"ס, אלא צרורות היא אב מזיק של רגל.

ונראה שדבריו אתיין כדרך שכתבו האחרונים, דהברכת שמואל (סי' ט) כתב בשם הגר"ח שהחידוש של צרורות הוא שהגדרת שור היא רק שור שמזיק בגופו ולא שור שמזיק בכוחו. הצרורות חידשו הלממ"ס שיש גם היזק שמגיע ע"י כוחו. זהו חידוש בהלממ"ס. האם לשלם נ"ש או ח"נ, זה כבר פרטים. אבל לולי הלממ"ס כוחו לאו כגופו לגבי בהמה.

וכן בחידושי רא"ל מאלין (סי' טו) מבאר שהגדרת צרורות היא שנתחדש בהלממ"ס מעשה חדש. שיש כאן מחייב חדש שנקרא צרורות, והוא חייב רק חצי נזק. ובזה מבאר הצד בגמ' שצרורות שנעשו בשינוי אין לו דין של קרן. והיינו שצרורות הוא אב חדש. וי"ל שסומכוס גם מודה לזה, אלא שנחלק בפרטים, אם משלם נ"ש או ח"נ.

וזהו שכתב המהר"צ חיות שהמחלוקת אינה בעיקר ההלכה.

אך קצת תימה מהגמ' דף יט, א שדנה אם לסומכוס כח כחו משלם ח"נ, ולשון הגמ' באחד הצדדים, דסומכוס לא גמיר הלכתא כלל, וקשה משם על היסוד הנ"ל.

לשלם. ולר' יוסי רק אם עמד הפנימי וגדר את הרביעית, אז מגלגלין עליו את הכל, דגלי דעתיה דניחא ליה בהקיפא.

איתא במשנה (אבות סופ"ד) "על כרחך אתה נוצר, על כרחך אתה נולד, על כרחך אתה חי, על כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מ"ה הקב"ה". והקשה הגר"א (מובא בקול אליהו שם) על המשנה מדוע אדם צריך ליתן דין וחשבון, הרי לא ביקש לבוא לעולם ועל כרחו הוא נולד. ומבאר ע"פ ד' הגמ' שלנו שכשעמד הפנימי וגדר את הרוח הרביעית, מגלגלין עליו את הכל. ה"ה כאן, אמנם יצירת האדם היא פעולה של הקב"ה ולא של האדם, אך חזינן שאם האדם נמצא בסכנה הוא מתאמץ בכל כוחו להשאר בחיים, נמצא שהוא רוצה לחיות, ומגלה דעתו שניחא ליה בחיות זו, על כן מגלגלין עליו את הכל.

בהערה שם מביא בשם ספר יסודי העיקרים שהנצי"ב סיפר שכשהגר"א אמר את החידוש הזה נכח שם המגיד מדובנא שהוסיף על כך משל קולע הממתיק את הפירוש - לאדם שהיו לו שתי בנות שלא מצאו את זיווגן, האחת מחמת שמכוערת מאד והאחרת מפני שהיתה צעקנית ורגזנית גדולה. עד שהגיע שדכן ממולח שהציע למכוערת סומא, ולצעקנית חרש, וכך עלו הזיווגים יפה. כעבור כמה שנים עבר במקומם רופא מומחה ורפא את הסומא והחרש. מיד נתגלעה מריבה בין הזוגות כאשר הסומא ראה את אשתו והחרש שמע את צעקותיה. כשבא הרופא לבקש שכרו, לא רצו לתת לו באומרים שגרים להם נזק. הלכו לבית הדין וישאל השופט את הרופא האם יכול הוא להחזיר את מצבם כבתחילה, והרופא ענה שנקל עד מאד לעשותם בחזרה סומא וחרש. אך הם סירבו ולא הסכימו לחזור למצבם הקודם. ובעקבות כך פסק השופט שעליהם לשלם את שכר הרופא, שהרי גילו בדעתם שאינם רוצים להיות סומים וחרשים. כך בנמשל. ויש להבין מה עומק המשל של הדובנער מגיד. ונראה שהמשל מומחיש שאמנם אם מסתכלים רק על הרובד של השלום בית, הרי שגרים הרופא לנזק. אך בהסתכלות הרחבה הוא הביא להם תועלת רבה שפקח את עיניהם ואזניהם, והגם שבצד הפרטי של שלום בית יש להם צער, אך בסופו של דבר ראייה ושמיעה הם דברים נפלאים, ועל כן התועלת מרובה מההפסד. כך באותו ענין של "על כרחך אתה חי", שהגם שאדם לא רוצה לעמוד בדין על כל מעשיו, אך בתמונה הכוללת, חיים הם דבר נפלא עד מאד, כי חיים הם חיבור להקב"ה ומבוא לכל השכר הנצחי. וא"כ המושג של ע"כ אתה מת מבטא את המהות הפנימית של הרצון של כל אדם לחיות.

דף כא

שאייה יוכת שער

בית שאין בו יושב, פוגע בו שד ומכתת את שער הבית ומשם מתפשט ההרס אל שאר הבית (-מהרש"א), שנאמר "ושאייה יוכת שער". ומר בר רב אשי אמר שהוא ראה את השד הזה ונראה כמו שור נוגת.

רבי ראובן מרגליות מציין להבנה פנימית שמבוארת בספר הזוהר (ח"ג דף קסג ע"א-ע"ב).

השור מייצג את מידת הדין בעולם, כפי שבמרכבה העליונה החיה מצד שמאל היא שור. מידת הדין שנמצאת תחת שליטה הרי היא טובה, וכל שכרנו על מעשינו הטובים לעתיד לבוא בא ע"י מידת הדין. אך כאשר היא נעמדת לעצמה, משם שורש כוחות המזיקין שבעולם. וענין זה מיוצג בשור מועד, שאין עליו שליטה.

הכוח ששולט על השור, הוא דמות אדם שבמרכבה - יעקב אבינו. ומבאר הזוהר שהשור המועד הגרוע הוא מידת הדין שגורמת לחורבן ע"י

"שאייה יוכת שער", ואימתי היא פועלת? כשאין אדם שמתגורר במקום. כי האדם בכוחו לשלוט עליה.

ר"א חבר (שיח יצחק ח"א בענין נוני"ן ההפוכין) מוסיף שהבית שעסקינן בו, הכוונה לבית המקדש. והיינו שכל זמן שעם ישראל עובד את ה' בביהמ"ק, אין מידת הדין שולטת מעצמה. אך אם הבית ריק מדיירים, כלומר שאין בו את עבודת התחתונים, מידת הדין משתלטת על המקום ומביאה לחורבן גמור. זה הרמז העמוק כאן בגמ': כשאין אדם ששולט על ה'שור', הוא נהפך לשור מועד ומנגח את הבית.

דף כב

בנר חנוכה פטור

בסוגיין מובאת משנה מלקמן פרק הכונס: גמל הטעון פשתן ועבר ברה"ר ודלק בנרו של חנווני, אם החנווני הניח את הנר בחוץ, הוא חייב. אך רבי יהודה מוסיף שבנר חנוכה פטור.

ויש לדעת ש'נר חנוכה' המוזכר במשנה זו, הוא הפעם היחידה שמופיע 'נר חנוכה' במשנה. עצם האיזכור של ימי חנוכה מופיע בכמה מקומות, אך נר חנוכה מופיע רק פעם אחת, וגם זה רק בדרך אגב. מה הביאור שכמעט לא מוזכר נר חנוכה במשנה.

והיסוד המבואר בספרי חסידות וכן בפחד יצחק (מאמר א'), שכל ענין חנוכה הוא 'חג של תושבע"פ', שעיקר תושבע"פ הוא מה שנמצא בלב ובמוח של עם ישראל. המשנה כלפי הגמרא הוא כגדר 'תורה שבכתב'. כביכול המשנה היא ה'כתיב' כלפי ה'קרי' שעולה מן הגמרא. כשעוסקים בחנוכה שהיא הענין של תושבע"פ, עיקרה שלא ניתנה להיכתב, ולכן אינו מוזכר כמעט במשנה אלא בעיקר בגמרא שהיא בחינת תושבע"פ. עכ"פ המקום היחיד שמוזכר הוא כאן. וצ"ב מה השייכות. מבאר השפת אמת (ליקוטים חנוכה):

המלחמה של היוונים היתה שהם פרצו פרצות במקדש, כאשר עיקר מטרתם היתה להכניס את ההשפעה מבחוץ אל בהמ"ק. הם לא באו להחריב את המקדש אלא להביא אליו השפעה מבחוץ, לכן לא החריבוהו אלא פרצו בו פרצות. וזהו כל ענין המיינונים שהם יצרו, תביעה מעם ישראל להיות מושפעים מהבחוץ. הנצחון עליהם הוא שאנו עושים פעולה הפוכה - ובמקום להכניס חיצינויות אל הקדושה, אנו מוציאים ומפיצים את הקדושה מבפנים החוצה.

הקדושה העליונה שבדר"כ טמונה בבתיים ובבהמ"ק, מוציאים אותה כלפי רשות הרבים. ואדרבה, עיקר המקום של נר חנוכה הוא ברה"ר. וכן מה שנאמר ש'נר חנוכה מניחו בתוך עשרה טפחים, ביאורו הוא שרה"ר עולה עשרה טפחים, כלומר המקום הכי חיצוני והכי המוני הוא עד י' טפחים, והמצוה היא להניח דוקא ברה"ר בתוך י' טפחים, לפי שכאן יש קדושה שמתגלה למטה מ"י.

ולשון האמרי אמת (וישב תרפ"ט): איתא בשפ"א בשם אאז"ל שהיוונים פרצו פרצות בבהמ"ק ורצו לעשות מרשות היחיד רשות הרבים, ועל כן נקם השי"ת בהם ועשה התגלות הקדושה גם לתוך רה"ר, היוונים רצו לערב פסולת לתוך רה"ר, ועתה להיפך יכולים לעשות מרה"ר רשות היחיד... ועוד כתב (חנוכה תרפ"ט): "מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה, ולעתיד תהיה השכינה גם למטה מעשרה ולכן בנר חנוכה שהוא מעין לעתיד, מצוה להניחה למטה מעשרה".

וזה שהמקום היחיד שכתוב במשנה נר חנוכה הוא שאם הדליק נ"ח בחוץ, פטור, כי עשה זאת ברשות. והיינו שזה עיקר היסוד של חנוכה, להביא את